

Ψυχομετρικές ιδιότητες της ελληνικής εκδοχής του Ερωτηματολογίου Προσανατολισμών στην Αντιμετώπιση Προβλημάτων

Μάγδα Ντίνου¹, Δέσποινα Μωραΐτου², Γεωργία Παπαντωνίου¹,
Αναστασία Καλογιαννίδου² & Αφροδίτη Παπαντωνίου²,

¹ Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, ²Τμήμα Ψυχολογίας,
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Περίληψη

Στόχος της παρούσας εργασίας ήταν ο έλεγχος της παραγοντικής δομής του Ερωτηματολογίου Προσανατολισμών στην Αντιμετώπιση Προβλημάτων (Coping Orientations to Problems Experienced - COPE, Carver, Scheier, & Weintraub, 1989) και ορισμένων παραμέτρων μετρικής και δομικής ισοδυναμίας του δομικού μοντέλου ως προς τα δυο επίπεδα του φύλου, ως συνδιακυμαινόμενης μεταβλητής. Το συνολικό δείγμα αποτέλεσαν 481 φοιτητές, 213 άνδρες και 268 γυναίκες. Οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να απαντήσουν στο Ερωτηματολόγιο COPE, το οποίο κατασκευάστηκε για να εκτιμήσει τους διαφορετικούς τρόπους - στρατηγικές με τους οποίους οι άνθρωποι αντιδρούν στο στρες. Ο έλεγχος της παραγοντικής δομής της ελληνικής εκδοχής του COPE έγινε μέσω της εφαρμογής επιβεβαιωτικής ανάλυσης παραγόντων, που επιβεβαίωσε δομή ένδεκα (11) παραγόντων πρώτης τάξης, οι οποίοι ήταν σχεδόν ταυτόσημοι με τους ένδεκα (11) από τους δεκατρείς (13) παράγοντες που προτείνονται από τους Carver και συν. (1989). Όταν το φύλο προστέθηκε στο δομικό μοντέλο ως συνδιακυμαινόμενη μεταβλητή, διαπιστώθηκε ότι οι γυναίκες - φοιτήτριες χρησιμοποιούν περισσότερο από τους άνδρες - φοιτητές στρατηγικές αντιμετώπισης εστιασμένες στο συναίσθημα, όπως η αναζήτηση συναισθηματικής στήριξης, η επικέντρωση στα συναισθήματα και στην εκτόνωσή τους, και η αναζήτηση συντελεστικής κοινωνικής υποστήριξης.

Λέξεις κλειδιά: Δομική εγκυρότητα, Μετρική και δομική ισοδυναμία, Στρατηγικές αντιμετώπισης, Στρες.

Επικοινωνία: Μάγδα Ντίνου, Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών, Σχολή Επιστημών Αγωγής, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 45110 Ιωάννινα. Τηλέφωνο: 26510 05894. Fax: 26510 05802. E-mail: mdinou@cc.uoi.gr.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η έννοια της αντιμετώπισης προβλημάτων και οι στρατηγικές αντιμετώπισης του στρες

Ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι αντιμετωπίζουν τις στρεσογόνες συνθήκες - προβλήματα στη ζωή τους, έχει απασχολήσει ιδιαίτερα τους ψυχολόγους κατά τα τελευταία είκοσι πέντε χρόνια. Μεγάλο μέρος της έρευνας που έχει γίνει για αυτό το θέμα εκκινείται από το μοντέλο για το στρες και την αντιμετώπισή του, το οποίο προτάθηκε από τους Lazarus και Folkman (1984).

Σύμφωνα με το μοντέλο αυτό, το στρες είναι ένα σύνολο ψυχοπνευματικών ερεθισμάτων που προκύπτουν από τη σχέση ατόμου - περιβάλλοντος και, είτε προκαλούν ζημιά ή απώλεια, είτε αποτελούν πρόκληση ή απειλή. Το στρες προκαλεί δυναμικές και πολύπλοκες αντιδράσεις στα άτομα, οι οποίες συνίστανται σε δύο διεργασίες ιδιαίτερα σημαντικές για το αποτέλεσμα της στρεσογόνου κατάστασης, τη γνωστική εκτίμηση και την αντιμετώπιση (Folkman, Lazarus, Dunkel-Schetter, DeLongis, & Gruen, 1986).

Η γνωστική εκτίμηση είναι η διαδικασία μέσω της οποίας το άτομο αξιολογεί κατά πόσο ένα ερέθισμα από το περιβάλλον σχετίζεται με την προσωπική του ευημερία, και αν ναι, με ποιους τρόπους. Η γνωστική εκτίμηση πραγματοποιείται σε δύο στάδια. Στο πρώτο στάδιο, της *πρωταρχικής εκτίμησης*, το άτομο αξιολογεί την κατάσταση και εκτιμά εάν διακυβεύεται κάτι για το ίδιο. Στο δεύτερο στάδιο, της *δευτερογενούς εκτίμησης*, το άτομο αξιολογεί τις δυνατότητες που διαθέτει προκειμένου να αντιδράσει στο ψυχοπνευματικό ερέθισμα, τους διαθέσιμους, δηλαδή, πόρους για να αντιμετωπίσει την ενδεχόμενη απειλή.

Η έννοια της αντιμετώπισης προτάθηκε αρχικά από τον Lazarus στο βιβλίο του *Psychological Stress and the Coping Process* που εκδόθηκε το 1966, και ορίζεται ως το σύνολο των γνωστικών, συναισθηματικών και συμπεριφορικών στρατηγικών που χρησιμοποιούνται από το άτομο στην προσπάθειά του να διαχειριστεί τις ειδικές εξωτερικές ή και εσωτερικές απαιτήσεις που προκύπτουν από ένα στρεσογόνο παράγοντα (Folkman & Moskowitz, 2004). Στην πραγματικότητα, η αντιμετώπιση θεωρείται ως μια φύσει δυναμική και πολυδιάστατη διεργασία, η οποία αναπτύσσεται και εξελίσσεται κατά την αλληλεπίδραση που πραγματοποιείται ανάμεσα στην αντίληψη της κατάστασης που προκαλεί το στρες, δηλαδή την απειλή, και τη χρήση των διαθέσιμων πόρων για την αντιμετώπισή της (Folkman, 1984).

Σύμφωνα με τους Lazarus και Folkman (1984), η αντιμετώπιση επιτελεί δύο βασικές λειτουργίες: την τροποποίηση της προβληματικής σχέσης ατόμου – περιβάλλοντος που προκαλεί το στρες, και τη ρύθμιση των συναισθημάτων. Με βάση αυτές τις δύο λειτουργίες της, η αντιμετώπιση διακρίνεται σε αυτήν που είναι εστιασμένη στην επίλυση του προβλήματος και σε αυτήν που είναι εστιασμένη στη διαχείριση του συναισθήματος, αντιστοίχως. Η αντιμετώπιση που εστιάζει στο πρόβλημα, έχει ως στόχο την επίλυση του προβλήματος και περιλαμβάνει ενεργητικές και σκόπιμες προσπάθειες χειρισμού του στρεσογόνου παράγοντα. Στρατηγικές αυτού του είδους περιλαμβάνουν ενέργειες όπως η δράση και ο σχεδιασμός. Αντίθετα, η αντιμετώπιση που εστιάζει στο συναίσθημα στοχεύει στη μείωση των δυσάρεστων συναισθημάτων που πηγάζουν από το στρεσογόνο παράγοντα, μέσω στρατηγικών που περιλαμβάνουν την έκφραση συναισθημάτων και την αλλαγή προσδοκιών, όπως είναι, για παράδειγμα, η αναζήτηση υποστήριξης από το περιβάλλον, η θετική επανερμηνεία και η εκτόνωση των συναισθημάτων (Eaton & Bradley, 2008).

Έχει διατυπωθεί η άποψη ότι τα άτομα επιλέγουν στρατηγικές αντιμετώπισης από τη μία ή την άλλη κατηγορία, με κριτήριο το βαθμό στον οποίο θεωρούν ότι μπορούν να ελέγξουν τη στρεσογόνο κατάσταση. Οι στρατηγικές αντιμετώπισης που εστιάζουν στο πρόβλημα χρησιμοποιούνται, συνήθως, όταν το άτομο θεωρεί ότι μπορεί να έχει κάποια επίδραση στις στρεσογόνες συνθήκες, είτε μειώνοντας τις απαιτήσεις που προβάλλει η πραγματικότητα, είτε αυξάνοντας τα αποθέματά του για να τις αντιμετωπίσει. Αντίθετα, όταν το άτομο αισθάνεται ότι δεν είναι σε θέση να κάνει κάτι προκειμένου να αλλάξει την κατάσταση που προκαλεί το άγχος, είναι περισσότερο πιθανό να υιοθετεί στρατηγικές που εστιάζουν στο συναίσθημα, επιχειρώντας, μέσω αυτών, να ελέγξει τις συναισθηματικές του αντιδράσεις (Carver, Scheier, & Weintraub, 1989. Lazarus & Folkman, 1984). Ωστόσο, όπως αναφέρεται από τους Folkman και συνεργάτες (1986), έρευνες σχετικές με την αντιμετώπιση του στρες δείχνουν ότι οι δύο λειτουργίες της αντιμετώπισης, συχνά, συνυπάρχουν. Οι Carver και συνεργάτες (1989), για παράδειγμα, αναφέρουν ότι η αναζήτηση κοινωνικής υποστήριξης για αναζήτηση συμβουλών ή πληροφοριών, η οποία αποτελεί στρατηγική αντιμετώπισης που συγκαταλέγεται σε εκείνες που εστιάζουν στην επίλυση του προβλήματος, στην πράξη χρησιμοποιείται συγχρόνως με την αναζήτηση κοινωνικής υποστήριξης για συναισθηματική συμπαράσταση και

κατανόηση, η οποία είναι στρατηγική που στοχεύει στη ρύθμιση του συναισθήματος. Επίσης, οι ίδιοι ερευνητές, υποστηρίζουν ότι ο ρόλος της θετικής επανερμηνείας, δηλαδή μιας στρατηγικής που εστιάζει στο συναίσθημα, δεν περιορίζεται μόνο στη μείωση της συναισθηματικής δυσφορίας. Αντίθετα, μέσω της ερμηνείας της στρεσογόνου κατάστασης υπό ένα θετικό πρίσμα, το άτομο οδηγείται στην ανάληψη δράσης και την υιοθέτηση στρατηγικών που στοχεύουν στην επίλυση του προβλήματος. Η ίδια στρατηγική, της θετικής επαναξιολόγησης, βρέθηκε να συνυπάρχει με τη στρατηγική της επίλυσης προβλημάτων που ανήκει στις εστιασμένες στο πρόβλημα στρατηγικές εντός του ίδιου υπερκείμενου παράγοντα, κατά την προσαρμογή σε ελληνικό πληθυσμό της κλίμακας μέτρησης των στρατηγικών αντιμετώπισης *Ways of Coping* των Folkman και Lazarus (1980) από τον Καραδήμα (1998).

Στην κλίμακα *Ways of Coping* αντανακλάται η διπλή κατηγοριοποίηση των στρατηγικών αντιμετώπισης που προτάθηκε από τον Lazarus και τους συνεργάτες του, σε στρατηγικές που εστιάζουν στην επίλυση του προβλήματος και σε στρατηγικές που εστιάζουν στη ρύθμιση των συναισθημάτων. Ωστόσο, ευρήματα, όπως αυτά που αναφέρθηκαν παραπάνω, καθώς και άλλα που προτείνουν την ύπαρξη μιας τρίτης διάστασης της αντιμετώπισης, την αντιμετώπιση που εστιάζει στην αποφυγή -η οποία ενσωματώνει στρατηγικές που συχνά κατηγοριοποιούνται ως εστιασμένες στο συναίσθημα, όπως είναι η απόσυρση και η άρνηση (Eaton & Bradley, 2008. Endler & Parker, 1990)- φανερώνουν τη σχετικότητα του διαχωρισμού των στρατηγικών αντιμετώπισης σε κατηγορίες.

Το Ερωτηματολόγιο Προσανατολισμών στη Αντιμετώπιση Προβλημάτων (The Coping Orientations to Problems Experienced Inventory - COPE)

Ο Carver και οι συνεργάτες του (1989), αν και αποδέχθηκαν τη σημασία του διαχωρισμού της αντιμετώπισης ως εστιασμένης στο πρόβλημα και στο συναίσθημα, έκριναν ότι το μοντέλο αυτό είναι πολύ απλό για να περιγράψει τους διαφορετικούς τρόπους που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι για να αντιμετωπίσουν το στρες. Οι ίδιοι κατασκεύασαν ένα εργαλείο, το ερωτηματολόγιο COPE (The Coping Orientations to Problems Experienced Inventory), το οποίο διαφοροποιείται από άλλα ερωτηματολόγια που εκτιμούν την αντιμετώπιση του στρες, ως προς το ότι έχει κυρίως θεωρητικό και δευτερευόντως εμπειρικό υπόβαθρο (Carver et al., 1989) και

στηρίζεται τόσο στο μοντέλο του Lazarus για το στρες, όσο και στη θεωρία αυτο-ρύθμισης της συμπεριφοράς των Carver και Scheier. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, τα άτομα ρυθμίζουν τη συμπεριφορά τους συγκρίνοντας, κάθε φορά, την παρούσα συμπεριφορά με ένα πρότυπο συμπεριφοράς - επιδιωκόμενο στόχο. Τη σύγκριση αυτή ακολουθεί η προσπάθεια σύγκλισης των δύο. Αυτή η προσπάθεια μπορεί να διακοπεί, ωστόσο, από μια ποικιλία συνθηκών, συμπεριλαμβανομένου του στρες και της αντιμετώπισης δυσκολιών. Η διακοπή των προσπαθειών οδηγεί σε εκτίμηση του προσδοκώμενου αποτελέσματος, δηλαδή, της πιθανότητας, να επιτευχθεί ο στόχος. Αν το προσδόκιμο είναι ευνοϊκό, το αποτέλεσμα είναι η ανανέωση των προσπαθειών, ενώ αν το προσδόκιμο είναι αρνητικό, το αποτέλεσμα είναι μια ώθηση για να αποχωρήσει κανείς από περαιτέρω προσπάθειες (Carver, Peterson, Follansbee, & Scheier, 1983).

Στο ερωτηματολόγιο COPE ο Carver και οι συνεργάτες του (1989) συμπεριέλαβαν δεκατρείς (13) υποκλίμακες, η κάθε μία από τις οποίες περιγράφει μία διακριτή στρατηγική αντιμετώπισης του στρες. Οι στρατηγικές αυτές αντανakλούν τις δύο κατηγορίες της αντιμετώπισης που προτάθηκαν από τον Lazarus και τους συνεργάτες του, αλλά και μία νέα διάσταση αντιμετώπισης που προστέθηκε από τους κατασκευαστές του COPE: τη λιγότερο προσαρμοστική ή δυσλειτουργική αντιμετώπιση. Έτσι, πέντε (5) στρατηγικές του COPE στοχεύουν στην επίλυση του προβλήματος, όπως είναι, για παράδειγμα, η ενεργή αντιμετώπιση και ο σχεδιασμός. Άλλες πέντε (5) στρατηγικές στοχεύουν στη ρύθμιση του συναισθήματος, όπως είναι η άρνηση και η θετική επανερμηνεία. Τέλος, τρεις (3) στρατηγικές, που θεωρητικά ανήκουν στην κατηγορία εκείνων που εστιάζουν στη ρύθμιση του συναισθήματος, περιγράφονται από τους κατασκευαστές ως στρατηγικές δυσλειτουργικής ή λιγότερο επωφελούς αντιμετώπισης και είναι: η επικέντρωση στα συναισθήματα και η εκτόνωσή τους, η αποδέσμευση σε επίπεδο συμπεριφοράς ή εγκατάλειψη, και η νοητική αποδέσμευση. Στην πρώτη αυτή έκδοση του ερωτηματολογίου COPE, οι κατασκευαστές του επιχείρησαν να συμπεριλάβουν μία πρόταση σχετική με τη χρήση ουσιών (αλκοόλ και ναρκωτικών) στη στρατηγική της νοητικής αποδέσμευσης. Καθώς, όμως, η συγκεκριμένη πρόταση δε φόρτισε σε καμία υποκλίμακα κατά την παραγοντική ανάλυση, διατηρήθηκε, ως μεμονωμένη πρόταση, μόνο για διερευνητικούς λόγους, χωρίς να αποτελέσει ξεχωριστή στρατηγική (Carver et al., 1989).

Ένα πλεονέκτημα του συγκεκριμένου ερωτηματολογίου, έναντι άλλων παρεμφερών, είναι ότι παρέχει τη δυνατότητα να εξετάζονται, τόσο οι στρατηγικές που χρησιμοποιούνται γενικά και αντανakλούν σταθερές στάσεις αντιμετώπισης ως χαρακτηριστικού της προσωπικότητας, όσο και οι στρατηγικές που χρησιμοποιούνται σε συγκεκριμένες καταστάσεις ή χρονικές στιγμές.

Το COPE έχει χρησιμοποιηθεί ευρέως για τη μελέτη της αντιμετώπισης του στρες σε διαφορετικά πλαίσια, όπως στην προσαρμογή παιδιών που έχουν κακοποιηθεί σεξουαλικά (Sigmon, Greene, Rohan, & Nichols, 1996), στην προσαρμογή φοιτητών μετά την επίθεση της 11^{ης} Σεπτεμβρίου (Liverant, Hofmann, & Litz, 2004), στην αντιμετώπιση καρκίνου του μαστού (Carver et al., 1993) αλλά και στη μελέτη των διαφορών φύλου στη χρήση στρατηγικών αντιμετώπισης (Sigmon, Stanton, & Snyder, 1995).

Η σύντομη έκδοσή του (Brief-COPE, Carver, 1997) έχει προσαρμοστεί για τον ελληνικό πληθυσμό από τους Kapsou, Panayiotou, Kokkinos, και Demetriou (2010). Το Ερωτηματολόγιο Προσανατολισμών στην Αντιμετώπιση Προβλημάτων (Coping Orientations to Problems Experienced - COPE, Carver et al., 1989) έχει, επίσης, προσαρμοστεί για τον ελληνικό πληθυσμό από τη Ρούσση (2001. βλ. Σταλίκας, Τριλίβα, & Ρούσση, 2002), σε μία έκδοσή του που περιλαμβάνει εξήντα (60) προτάσεις, διαμοιρασμένες σε δεκαπέντε (15) υποκλίμακες - στρατηγικές. Η συγκεκριμένη προσαρμογή βασίστηκε σε δείγμα 78 φοιτητών (16 ανδρών και 62 γυναικών με *M.O.* ηλικίας τα 21.5 έτη) και 26 ενηλίκων γυναικών (*M.O.* ηλικίας τα 32.3 έτη), οι οποίες επισκέφθηκαν το γυναικολόγο τους για προληπτικούς λόγους. Ο έλεγχος της δομής της συγκεκριμένης έκδοσης του COPE έγινε μέσω της εφαρμογής διερευνητικής ανάλυσης παραγόντων κύριων συνιστωσών με ορθογώνια περιστροφή αξόνων τύπου varimax. Από την εφαρμογή της διερευνητικής ανάλυσης παραγόντων, προέκυψε η οργάνωση των αρχικών, δεκαπέντε (15) υποκλιμάκων – στρατηγικών, σε έξι (6) παράγοντες δεύτερης τάξης (Ρούσση, 2001).

Στην παρούσα εργασία λάβαμε, υπόψη μας την ευρύτατη χρήση και χρησιμότητα του ερωτηματολογίου COPE ως ψυχομετρικού εργαλείου, καθώς και τη δυνατότητα βελτίωσης του παραπάνω περιγραφόμενου ελέγχου της δομής μιας ελληνικής έκδοσής του. Για τους λόγους αυτούς, θεωρήθηκε, εκ μέρους μας, σκόπιμη η διενέργεια ελέγχου της δομής του COPE μέσω της εφαρμογής επιβεβαιωτικών αναλύσεων παραγόντων.

Ο συγκεκριμένος έλεγχος αποφασίστηκε να γίνει για τη δομή της ελληνικής εκδοχής της πρώτης έκδοσης του Ερωτηματολογίου Προσανατολισμών στην Αντιμετώπιση Προβλημάτων (Coping Orientations to Problems Experienced - COPE, Carver et al., 1989), η οποία περιγράφεται με ακρίβεια στη Μέθοδο και διαφοροποιείται, ελαφρώς, από αυτήν της οποίας η προσαρμογή έγινε από τη Ρούσση (2001. βλ. Σταλίκας και συν., 2002). Για την ακρίβεια, η ελληνική εκδοχή του COPE, που χρησιμοποιήθηκε στην παρούσα εργασία, περιλαμβάνει πενήντα τρεις (53) προτάσεις, οι πενήντα δύο (52) εκ των οποίων, είναι διαμοιρασμένες σε δεκατρείς (13) εννοιολογικά διαφορετικές υποκλίμακες που περιγράφουν διαφορετικές πτυχές της αντιμετώπισης, ενώ μία (1) μεμονωμένη πρόταση αφορά τη χρήση ουσιών (αλκοόλ και ναρκωτικών). Η ελληνική εκδοχή του COPE, της οποίας η δομή είχε ήδη ελεγχθεί σε ελληνικό πληθυσμό (Ρούσση, 2001. βλ. Σταλίκας και συν., 2002), περιελάμβανε εξήντα (60) προτάσεις και δύο (2) επιπλέον υποκλίμακες - στρατηγικές: α) την υποκλίμακα - στρατηγική της χρήσης χημικών ουσιών, και β) την υποκλίμακα - στρατηγική του χιούμορ.

Διαφορές φύλου στη χρήση στρατηγικών αντιμετώπισης του στρες.

Ένας σημαντικός αριθμός προηγούμενων ερευνών (Brougham, Zail, Mendoza, & Miller, 2009. Carver et al., 1989. Eaton & Bradley, 2008. Ptacek, Smith, & Zanas, 1992. Hanninen & Apo, 1996) αποκαλύπτει διαφορές φύλου στον τρόπο με τον οποίο τα άτομα αντιμετωπίζουν καταστάσεις στρες. Η γενική εικόνα των διαφορών φύλου, η οποία είναι συνεπής με τα στερεότυπα των ρόλων των δύο φύλων, έτσι όπως παρουσιάζεται στα ευρήματα αυτών των ερευνών, εμφανίζει τις γυναίκες να εκφράζονται συναισθηματικά και να ζητούν υποστήριξη από το περιβάλλον τους σε μεγαλύτερο βαθμό απ' ό,τι οι άντρες, και τους άντρες να είναι περισσότερο συγκρατημένοι συναισθηματικά αλλά και περισσότερο προσανατολισμένοι προς την επίλυση του προβλήματος από τις γυναίκες. Σε μία μετα-ανάλυση των ερευνών για τις διαφορές φύλου στη χρήση στρατηγικών αντιμετώπισης του στρες, οι Tamres, Janicki και Helgeson (2002) αναφέρουν ότι τα στερεότυπα για την ανδρική αντιμετώπιση του στρες περιστρέφονται γύρω από δύο διαφορετικά είδη συμπεριφορών. Οι άντρες, είτε αντιμετωπίζουν ένα πρόβλημα άμεσα και με πρακτικούς τρόπους, είτε επιδεικνύουν συμπεριφορές άρνησης και αποφυγής. Οι γυναίκες, από τη άλλη, αναφέρεται ότι επιδεικνύουν περισσότερο συναισθηματικές

αντιδράσεις στα προβλήματα. Οι ίδιοι ερευνητές βρήκαν ότι, ενώ η χρήση στρατηγικών που εστιάζουν στο συναίσθημα είναι ξεκάθαρα μεγαλύτερη στις γυναίκες, παρά στους άνδρες, το πρότυπο χρήσης στρατηγικών που εστιάζουν στο πρόβλημα είναι ασαφές, όσον αφορά την κυριαρχία ενός από τα δύο φύλα.

Οι Carver και συνεργάτες (1989) βρήκαν ότι οι γυναίκες είχαν μεγαλύτερη τάση, συγκριτικά με τους άντρες, στη χρήση των στρατηγικών της επικέντρωσης στα συναισθήματα και εκτόνωσής τους, καθώς και της αναζήτησης κοινωνικής υποστήριξης για συναισθηματικούς και πρακτικούς λόγους. Από την άλλη, οι άντρες έδειξαν ισχυρή προτίμηση στη χρήση ουσιών (αλκοόλ και ναρκωτικών) ως στρατηγικής αντιμετώπισης του στρες. Έρευνες σε φοιτητικούς πληθυσμούς (Eaton & Bradley, 2008. Ptacek et al., 1992) εμφανίζουν παρόμοια ευρήματα, με τις γυναίκες να αναφέρουν μεγαλύτερη χρήση στρατηγικών αντιμετώπισης που εστιάζουν στο συναίσθημα, σε σχέση με τους άνδρες. Οι φοιτήτριες στις έρευνες αυτές ανέφεραν συχνότερη χρήση στρατηγικών όπως η έκφραση συναισθημάτων, η αναζήτηση συναισθηματικής υποστήριξης, η άρνηση ή η αποδοχή. Οι άντρες - φοιτητές, ωστόσο, ανέφεραν συχνότερη χρήση από τις γυναίκες, ορισμένων στρατηγικών που εστιάζουν στο συναίσθημα, όπως η νοητική αποδέσμευση, μέσω της χρήσης αλκοόλ, καθώς και μια μεγαλύτερη τάση να υιοθετήσουν στρατηγικές εστιασμένες στο πρόβλημα (Brougham et al., 2009. Ptacek et al., 1992).

Με δεδομένη, λοιπόν, την έρευνα που έχει ήδη καταδείξει διαφορές φύλου στις στρατηγικές αντιμετώπισης στρεσογόνων καταστάσεων, στην παρούσα εργασία κρίθηκε σκόπιμο να προστεθεί στο επιβεβαιωμένο παραγοντικό μοντέλο της ελληνικής έκδοχής της πρώτης έκδοσης του COPE, το φύλο ως συνδιακυμαινόμενη μεταβλητή. Με τον τρόπο αυτό θα μπορούσαν να ελεγχθούν περαιτέρω οι ψυχομετρικές ιδιότητες του εν λόγω εργαλείου, αφού τυχόν επίδραση του φύλου σε κάποιους από τους λανθάνοντες παράγοντες του COPE θα ήταν ένδειξη «πληθυσμιακής ανομοιογένειας». Ο έλεγχος «πληθυσμιακής ανομοιογένειας» σε ένα δομικό μοντέλο με συνδιακυμαινόμενες μεταβλητές αντιστοιχεί, κατά τον Brown (2006), στον έλεγχο των ισοδύναμων μέσων όρων του λανθάνοντα παράγοντα σε ένα επιβεβαιωτικό μοντέλο πολλαπλών ομάδων. Συνεπώς, πρόκειται για τον έλεγχο μιας παραμέτρου δομικής ισοδυναμίας (βλ. Brown, 2006). Επιπλέον, τυχόν επίδραση του φύλου σε μεμονωμένη/ες πρόταση/σεις του ερωτηματολογίου θα σήμαινε διαφοροποιημένη συμπεριφορά της πρότασης ή των προτάσεων αυτών σε

διαφορετικά επίπεδα της συνδιακυμαινόμενης μεταβλητής, όταν ο λανθάνων παράγοντας διατηρείται σταθερός. Ο έλεγχος αυτός —γνωστός στα ελληνικά ως έλεγχος «διαφορικής λειτουργίας του θέματος»— σε ένα δομικό μοντέλο με συνδιακυμαινόμενες μεταβλητές αντιστοιχεί, κατά τον Brown (2006), στον έλεγχο ισοδυναμίας των σταθερών των θεμάτων σε ένα επιβεβαιωτικό μοντέλο πολλαπλών ομάδων. Ουσιαστικά, λοιπόν, πρόκειται για τον εξαιρετικά σημαντικό, για την εκτίμηση των ψυχομετρικών ιδιοτήτων ενός εργαλείου, έλεγχο ισχυρής ισοδυναμίας μέτρησης ή αλλιώς τον έλεγχο ισοδυναμίας της κλίμακας μέτρησης (βλ. Βλαχόπουλος, 2010. Brown, 2006).

Στόχοι της παρούσας έρευνας

Στόχος της παρούσας έρευνας ήταν, καταρχήν, ο έλεγχος, μέσω επιβεβαιωτικών αναλύσεων, της παραγοντικής δομής της ελληνικής εκδοχής του ερωτηματολογίου COPE για τη χρήση στρατηγικών αντιμετώπισης του στρες. Δεύτερο στόχο αποτέλεσε ο έλεγχος της εσωτερικής συνέπειας των υποκλιμάκων της ελληνικής εκδοχής του ερωτηματολογίου COPE. Ως τρίτος στόχος τέθηκε ο έλεγχος βασικών παραμέτρων δομικής και μετρικής ισοδυναμίας του δομικού μοντέλου του COPE ως προς τα δύο επίπεδα της συνδιακυμαινόμενης μεταβλητής του φύλου: Συγκεκριμένα, έγιναν έλεγχοι «πληθυσμιακής ανομοιογένειας» και «διαφορικής λειτουργίας θέματος», αντιστοίχως.

ΜΕΘΟΔΟΣ

Συμμετέχοντες/ουσες

Στην έρευνα συμμετείχαν 481 προπτυχιακοί φοιτητές που φοιτούσαν σε διαφορετικές Σχολές Ελληνικών Πανεπιστημίων. Από αυτούς οι 213 ήταν άντρες και οι 268 γυναίκες. Ο *M.O.* ηλικίας τους ήταν τα 20.88 έτη (*T.A.* = 2.08, εύρος ηλικίας: 18 - 29 έτη). Όσον αφορά το έτος φοίτησής τους, ποσοστό 21.3% των φοιτητών βρισκόταν στο πρώτο έτος, 41.5% στο δεύτερο, 13.7% στο τρίτο, 11.7% στο τέταρτο και 11.7% στο πέμπτο ή σε μεγαλύτερο έτος σπουδών. Όσον αφορά τη Σχολή φοίτησής τους, ποσοστό 27.1% των φοιτητών προερχόταν από Πολυτεχνικές Σχολές, 27.1% από Παιδαγωγικές Σχολές, 13.7% από Φιλοσοφικές Σχολές και Σχολές Κοινωνικών Επιστημών, 12.9% από Σχολές Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών, 5.0% από Σχολές Γεωπονικών Επιστημών, 4.2% από Σχολές Επιστημών

Υγείας, 2.9% από Σχολές Διοίκησης Επιχειρήσεων, 2.7% από Σχολές Θετικών Επιστημών, 1.7% από Στρατιωτικές Σχολές, Σχολές Αξιωματικών Σωμάτων και Σχολές Αστυφυλάκων, 1.3% από Σχολές Καλών Τεχνών, και 1.4% από ανεξάρτητα Τμήματα, όπως τα Τμήματα Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού, τα οποία δεν εντάσσονται στις παραπάνω Σχολές.

Εργαλείο

Ερωτηματολόγιο Προσανατολισμών στην Αντιμετώπιση Προβλημάτων

Το Ερωτηματολόγιο COPE (Coping Orientations to Problems Experienced Inventory) των Carver και συνεργατών (1989) είναι ένα ερωτηματολόγιο αυτο-αναφορών, το οποίο εκτιμά ένα ευρύ φάσμα στρατηγικών αντιμετώπισης προβλημάτων. Αποτελείται από πενήντα τρεις (53) προτάσεις, οι πενήντα δύο (52) εκ των οποίων είναι διαμοιρασμένες σε δεκατρείς (13) εννοιολογικά διαφορετικές υποκλίμακες που περιγράφουν διαφορετικές πτυχές της αντιμετώπισης. Μία (1) μεμονωμένη πρόταση αφορά τη χρήση ουσιών (αλκοόλ και ναρκωτικών). Έργο των συμμετεχόντων είναι να αναφέρουν τη συχνότητα με την οποία ενεργούν σύμφωνα με τον τρόπο που περιγράφει η κάθε πρόταση, όταν βρίσκονται αντιμέτωποι με στρεσογόνο κατάσταση. Οι απαντήσεις τους δίνονται με τη μορφή 4βαθμης κλίμακας τύπου Likert, όπου το 1 σημαίνει «δεν ενεργώ καθόλου με αυτόν τον τρόπο» και το 4 σημαίνει «πολύ συχνά ενεργώ με αυτόν τον τρόπο».

Από τις δεκατρείς (13) υποκλίμακες του COPE, οι πέντε (5) μετρούν στρατηγικές αντιμετώπισης που εστιάζουν στο πρόβλημα και είναι: η ενεργή αντιμετώπιση, ο σχεδιασμός, η καταστολή ανταγωνιστικών δραστηριοτήτων, η συγκράτηση της αντιμετώπισης και η αναζήτηση συντελεστικής κοινωνικής υποστήριξης. Άλλες πέντε (5) υποκλίμακες μετρούν στρατηγικές αντιμετώπισης που εστιάζουν στο συναίσθημα και είναι: η αναζήτηση συναισθηματικής κοινωνικής υποστήριξης, η θετική επανερμηνεία, η αποδοχή, η άρνηση και η στροφή προς τη θρησκεία. Οι τρεις (3) τελευταίες υποκλίμακες μετρούν στρατηγικές που εστιάζουν στο συναίσθημα αλλά, παράλληλα, περιγράφονται ως δυσπροσαρμοστικές ή λιγότερο χρήσιμες μορφές αντιμετώπισης του στρες. Αυτές είναι: η επικέντρωση στα συναισθήματα και η εκτόνωσή τους, η αποδέσμευση σε επίπεδο συμπεριφοράς ή εγκατάλειψη, και η νοητική αποδέσμευση.

Για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας, το ερωτηματολόγιο COPE μεταφράστηκε στην ελληνική γλώσσα από τη δεύτερη συγγραφέα και, στη συνέχεια, έγινε η αντίστροφη μετάφραση (back translation) από δίγλωσση καθηγήτρια αγγλικής γλώσσας. Το τελικό ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε στην έρευνα προέκυψε από την αρχική μετάφραση, στην οποία έγιναν ορισμένες τροποποιήσεις που επισημάνθηκαν κατά την αντίστροφη μετάφραση.

Διαδικασία

Η έρευνα διεξήχθη σε φοιτητές διαφορετικών Σχολών και διαφορετικών Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων στην Ελλάδα. Η εξέταση των φοιτητών έγινε σε ατομικές συνεδρίες από εξασκημένους στη χορήγηση ερευνητές. Οι συνεδρίες διεξήχθησαν σε αίθουσες και εργαστήρια των Ιδρυμάτων όπου φοιτούσαν οι συμμετέχοντες κατά τη διάρκεια του εαρινού εξαμήνου.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Έλεγχος της παραγοντικής δομής της ελληνικής εκδοχής του Ερωτηματολογίου Προσανατολισμών στην Αντιμετώπιση Προβλημάτων

Η δομή της ελληνικής εκδοχής του Ερωτηματολογίου Προσανατολισμών στην Αντιμετώπιση Προβλημάτων ελέγχθηκε με την εφαρμογή επιβεβαιωτικών αναλύσεων παραγόντων στα δεδομένα που συγκεντρώθηκαν από τις πενήντα τρεις (53) προτάσεις, μέσω του στατιστικού προγράμματος EQS 6.1 (Bentler, 2005). Ο έλεγχος της παραγοντικής δομής του ερωτηματολογίου COPE έγινε με την εφαρμογή της μεθόδου της Μέγιστης Πιθανοφάνειας (ML) και ξεκίνησε με την εξέταση του μοντέλου μέτρησης, προκειμένου να ελεγχθεί το προτεινόμενο, από τον Carver και τους συνεργάτες του (1989), μοντέλο το οποίο προέβλεπε δεκατρείς (13) παράγοντες και μία (1) μεμονωμένη πρόταση.

Το αρχικό μοντέλο μέτρησης δεν είχε καλή προσαρμογή στα δεδομένα μας. Για το λόγο αυτόν προχωρήσαμε στη διερεύνηση των σημείων του μοντέλου που ήταν υπεύθυνα για τη μειωμένη προσαρμογή. Ειδικότερα, διεξήχθη εξέταση του Πίνακα Υπολοίπων Σφάλματος και εφαρμόστηκαν οι δοκιμασίες Πολλαπλασιαστή Lagrange και Wald τεστ (βλ. Τσιγγίλης, 2010). Στη συνέχεια, οι διαπιστώσεις των τριών παραπάνω μεθόδων τροποποίησης του μοντέλου ενσωματώθηκαν στο αρχικό μοντέλο, έτσι ώστε το τελικό, τροποποιημένο μοντέλο μέτρησης κατέληξε να

επιβεβαιώσει δομή ένδεκα (11) παραγόντων του ερωτηματολογίου COPE για το δείγμα της παρούσας έρευνας, $\chi^2(902, N = 481) = 2.987.0, p < .001, \chi^2/df = 3.31, CFI = .75, SRMR = .13, RMSEA = .07$ (αποδεκτός), $(CI_{90\%}: .06 - .07)$ (ικανοποιητικό) (βλ. Brown, 2006), σε αντιδιαστολή προς τη δομή των δεκατριών (13) παραγόντων, η οποία προτείνεται από τον Carver και τους συνεργάτες του (1989). Οι δύο (2) παράγοντες του αρχικού COPE που δεν επιβεβαιώθηκαν στην ελληνική εκδοχή ήταν η καταστολή των ανταγωνιστικών δραστηριοτήτων και η νοητική αποδέσμευση. Ωστόσο, οι υπόλοιποι ένδεκα (11) παράγοντες, οι οποίοι προέκυψαν για την ελληνική εκδοχή του COPE, ήταν σχεδόν ταυτόσημοι με ένδεκα (11) από τους δεκατρείς (13) πρώτης τάξης παράγοντες - τύπους στρατηγικών αντιμετώπισης που προτείνονται από τον Carver και τους συνεργάτες του (1989). Ο τελικός αριθμός των προτάσεων που οργανώθηκαν στους ένδεκα (11) παράγοντες, οι οποίοι προέκυψαν από την εφαρμογή της επιβεβαιωτικής ανάλυσης παραγόντων, ήταν σαράντα τέσσερις (44). Όλοι οι παράγοντες - στρατηγικές, της ελληνικής εκδοχής του COPE, βρέθηκαν να είναι πρώτης τάξης, χωρίς τη δυνατότητα κατηγοριοποίησής τους σε στρατηγικές εστιασμένες στο πρόβλημα ή το συναίσθημα.

Εφόσον το τροποποιημένο μοντέλο μέτρησης βρέθηκε να έχει αποδεκτή προσαρμογή στα δεδομένα της έρευνας, η ανάλυση συνεχίστηκε με το δομικό μοντέλο, το οποίο εστιάζεται στη σχέση μεταξύ των λανθανουσών μεταβλητών (λανθανόντων παραγόντων). Ο έλεγχος ξεκίνησε με την προσθήκη στο τελικό μοντέλο μέτρησης, το οποίο προέβλεπε ένδεκα (11), πρώτης τάξης παράγοντες, των συσχετίσεων μεταξύ όλων των προβλεπόμενων παραγόντων.

Το αρχικό δομικό μοντέλο δεν είχε καλή προσαρμογή στα δεδομένα μας. Για το λόγο αυτόν προχωρήσαμε, και πάλι, στη διερεύνηση των σημείων του μοντέλου που ήταν υπεύθυνα για τη μειωμένη προσαρμογή. Ειδικότερα, διεξήχθη εξέταση του Πίνακα Υπολοίπων Σφάλματος και εφαρμόστηκαν οι δοκιμασίες Πολλαπλασιαστή Lagrange και Wald τεστ (βλ. Τσιγγίλης, 2010). Στη συνέχεια, οι διαπιστώσεις των τριών παραπάνω μεθόδων τροποποίησης του μοντέλου ενσωματώθηκαν στο αρχικό μοντέλο, έτσι ώστε το τελικό τροποποιημένο δομικό μοντέλο κατέληξε να επιβεβαιώσει τη δομή των ένδεκα (11) παραγόντων που προέβλεπε το μοντέλο μέτρησης, καθώς και μια σειρά συσχετίσεων μεταξύ ορισμένων από τους προβλεπόμενους παράγοντες, για το δείγμα της παρούσας έρευνας, $\chi^2(874, N = 481) = 1.621.61, p < .001, \chi^2/df = 1.85, CFI = .91, SRMR = .06, RMSEA = .04$ $(CI_{90\%}: .04$

- .05). Οι δείκτες προσαρμογής του δομικού μοντέλου ήταν πολύ ικανοποιητικοί (βλ. Brown, 2006). Το δομικό μοντέλο, το οποίο επιβεβαιώθηκε, φαίνεται στους Πίνακες 1α και 1β.

Εσωτερική συνέπεια των υποκλιμάκων της ελληνικής εκδοχής του Ερωτηματολογίου Προσανατολισμών στην Αντιμετώπιση Προβλημάτων

Η εσωτερική συνέπεια των ένδεκα (11) υποκλιμάκων - στρατηγικών της ελληνικής εκδοχής του COPE κυμαινόταν από αποδεκτή ως πολύ καλή. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 2, οι δείκτες αξιοπιστίας Cronbach's alpha για τα ένδεκα (11) είδη στρατηγικών είναι συγκρίσιμοι με εκείνους που βρέθηκαν από τον Carver και τους συνεργάτες του (1989) για τα αντίστοιχα είδη στρατηγικών, αλλά και με τους δείκτες των αντίστοιχων ένδεκα (11) υποκλιμάκων, όπως αυτοί υπολογίσθηκαν κατά την προσαρμογή της κλίμακας των δεκαπέντε (15) υποκλιμάκων στον ελληνικό πληθυσμό, η οποία έγινε από τη Ρούσση (2001).

Εξέταση πληθυσμιακής ανομοιογένειας και διαφορικής λειτουργίας θέματος στην ελληνική εκδοχή του Ερωτηματολογίου Προσανατολισμών στην Αντιμετώπιση Προβλημάτων

Βασικές παράμετροι δομικής και μετρικής ισοδυναμίας του δομικού μοντέλου του COPE ελέγχθηκαν με την εφαρμογή επιβεβαιωτικής παραγοντικής ανάλυσης με συνδιακυμαινόμενη μεταβλητή το φύλο (Brown, 2006). Πιο συγκεκριμένα, στο μοντέλο των ένδεκα (11) παραγόντων - στρατηγικών που επαληθεύτηκε για το δείγμα μας, προστέθηκε το φύλο ως συνδιακυμαινόμενη μεταβλητή, με στόχο να εξεταστεί αν υπάρχουν άμεσες επιδράσεις του, τόσο στους παράγοντες - στρατηγικές (έλεγχος πληθυσμιακής ανομοιογένειας), όσο και στις επιμέρους προτάσεις τους (έλεγχος διαφορικής λειτουργίας θέματος) (βλ. Βλαχόπουλος 2010). Στο Σχήμα 1 φαίνεται το μοντέλο με συνδιακυμαινόμενη μεταβλητή το φύλο, το οποίο επιβεβαιώθηκε, $\chi^2(917, N = 481) = 1.709.82, p < .001, \chi^2/df = 1.86, CFI = .90, SRMR = .07, RMSEA = .04$ ($CI_{90\%}: .04 - .05$). Με βάση το μοντέλο αυτό, οι γυναίκες του δείγματος φαίνεται να χρησιμοποιούν περισσότερο από τους άντρες τους εξής τύπους στρατηγικών: την αναζήτηση συντελεστικής κοινωνικής υποστήριξης, την αναζήτηση συναισθηματικής κοινωνικής υποστήριξης, καθώς και την επικέντρωση στα συναισθήματα και την

Πίνακας 1α

Η δομή της ελληνικής εκδοχής του Ερωτηματολογίου Προσανατολισμών στην Αντιμετώπιση Προβλημάτων

Προτάσεις	Παράγοντες						E	R ²
	Π1	Π2	Π3	Π4	Π5	Π6		
Συγκεντρώνω τις προσπάθειές μου στο να κάνω κάτι για το πρόβλημα.	.592						.806	.350
Λαμβάνω αμέσως τα μέτρα μου, ώστε να ξεφύγω από το πρόβλημα.	.534						.846	.285
Παίρνω πρόσθετα μέτρα, για να απαλλαχτώ από το πρόβλημα.	.488						.873	.238
Κάνω ό,τι πρέπει να γίνει, ένα βήμα τη φορά.	.482						.876	.232
Σκέφτομαι εντατικά ποια βήματα θα ακολουθήσω.		.725					.689	.525
Φτιάχνω ένα σχέδιο δράσης.		.718					.696	.516
Εξετάζω πώς θα μπορούσα να χειριστώ καλύτερα το πρόβλημα.		.670					.742	.449
Προσπαθώ να βρω μια στρατηγική για το τι να κάνω.		.635					.772	.404
Σιγουρεύομαι ότι δε θα χειροτερέψω τα πράγματα ενεργώντας γρήγορα.			.735				.678	.540
Συγκρατούμαι να μη κάνω κάτι πολύ γρήγορα.			.576				.817	.332
Αναγκάζομαι να περιμένω την κατάλληλη στιγμή για να κάνω κάτι.			.377				.926	.142
Δεν κάνω κάτι γι' αυτό μέχρι να το επιτρέψει η κατάσταση.			.375				.927	.141
Προσπαθώ να συμβουλευτώ κάποιον για το τι να κάνω.				.780			.626	.608
Κουβεντιάζω με κάποιον για να μάθω περισσότερα για την κατάσταση.				.746			.666	.557
Μιλώ σε κάποιον που θα μπορούσε να κάνει κάτι για το πρόβλημα.				.727			.686	.529
Ρωτώ ανθρώπους που έχουν παρόμοιες εμπειρίες, τι έκαναν αυτοί.				.651			.759	.424
Μιλώ σε κάποιον για το πώς νιώθω.					.879		.478	.772
Συζητώ με κάποιον γι' αυτά που αισθάνομαι.					.864		.503	.747
Προσπαθώ να κερδίσω συναισθηματική υποστήριξη φίλων ή συγγενών.					.631		.776	.398
Κερδίζω τη συμπάθεια και την κατανόησης κάποιου.					.486		.874	.236
Προσπαθώ να γίνω καλύτερο άτομο μέσα από αυτή την εμπειρία.						.800	.600	.640
Μαθαίνω κάτι από την εμπειρία αυτή.						.729	.684	.532
Ψάχνω για κάτι καλό σ' αυτό που συμβαίνει.						.425	.905	.181
Προσπαθώ να δω την κατάσταση έτσι ώστε να μοιάζει πιο θετική.						.392	.920	.154

Πίνακας 1α (συνέχεια)

Προτάσεις	Παράγοντες						R ²
	Π7	Π8	Π9	Π10	Π11	E	
Συνηθίζω στην ιδέα ότι αυτό συνέβη.	.779					.627	.607
Αποδέχομαι την πραγματικότητα του γεγονότος που συνέβη.	.719					.695	.517
Αποδέχομαι ότι αυτό έχει συμβεί και δεν μπορεί να αλλάξει.	.608					.794	.370
Μαθαίνω να ζω με το πρόβλημα.	.493					.870	.243
Εναποθέτω τις ελπίδες μου στο Θεό.		.905				.425	.819
Προσπαθώ να βρω παρηγοριά στη θρησκεία μου.		.890				.455	.793
Προσεύχομαι περισσότερο απ' ό,τι συνήθως.		.877				.480	.770
Ζητώ τη βοήθεια του Θεού.		.876				.483	.767
Ταράζομαι και βγάζω τα συναισθήματά μου προς τα έξω.			.866			.501	.749
Βγάζω προς τα έξω αυτά που αισθάνομαι.			.808			.589	.653
Νιώθω φορτισμένος συναισθηματικά και εκφράζω αυτά που νιώθω.			.726			.688	.527
Ταράζομαι, και πράγματι, αντιλαμβάνομαι ότι είμαι ταραγμένος.			.549			.836	.301
Λέω μέσα μου: αυτό δεν είναι αλήθεια.				.748		.664	.559
Αρνούμαι να πιστέψω ότι αυτό έχει συμβεί.				.727		.686	.529
Προσποιούμαι ότι αυτό δεν έχει συμβεί στ' αλήθεια.				.542		.840	.294
Εγκαταλείπω την προσπάθεια να πάρω αυτό που θέλω.					.657	.754	.431
Μειώνω το βαθμό των προσπαθειών μου για να λύσω το πρόβλημα.					.638	.770	.407
Παραδέχομαι μέσα μου την αδυναμία μου και σταματώ να προσπαθώ.					.629	.778	.395
Σταματώ να προσπαθώ να φτάσω το στόχο μου.					.580	.815	.336
Κοιμάμαι περισσότερο απ' ό,τι συνήθως.					.420	.907	.177

Σημείωση: Π1 = Ενεργή αντιμετώπιση, Π2 = Σχεδιασμός, Π3 = Συγκράτηση της αντιμετώπισης, Π4 = Αναζήτηση συντελεστικής κοινωνικής υποστήριξης, Π5 = Αναζήτηση συναισθηματικής κοινωνικής υποστήριξης, Π6 = Θετική επανερμηνεία, Π7 = Αποδοχή, Π8 = Στροφή προς τη θρησκεία, Π9 = Επικέντρωση στα συναισθήματα και εκτόνωσή τους, Π10 = Άρνηση, Π11 = Αποδέσμευση σε επίπεδο συμπεριφοράς ή εγκατάλειψη, E = Υπόλοιπο σφάλματος.

Πίνακας 1β

Οι στατιστικώς σημαντικές συσχετίσεις ($p < .05$) μεταξύ των παραγόντων στο δομικό μοντέλο της ελληνικής εκδοχής του Ερωτηματολογίου Προσανατολισμών στην Αντιμετώπιση Προβλημάτων

Παράγοντες	Συσχετίσεις
Ενεργή αντιμετώπιση (Π1) - Σχεδιασμός (Π2)	.970
Ενεργή αντιμετώπιση (Π1) - Συγκράτηση της αντιμετώπισης (Π3)	.509
Ενεργή αντιμετώπιση (Π1) - Αναζήτηση συντελεστικής κοινωνικής υποστήριξης (Π4)	.162
Ενεργή αντιμετώπιση (Π1) - Θετική επανερμηνεία (Π6)	.357
Ενεργή αντιμετώπιση (Π1) - Άρνηση (Π10)	-.142
Ενεργή αντιμετώπιση (Π1) - Αποδέσμευση σε επίπεδο συμπεριφοράς / εγκατάλειψη (Π11)	-.440
Σχεδιασμός (Π2) - Συγκράτηση της αντιμετώπισης (Π3)	.429
Σχεδιασμός (Π2) - Αναζήτηση συντελεστικής κοινωνικής υποστήριξης (Π4)	.187
Σχεδιασμός (Π2) - Θετική επανερμηνεία (Π6)	.300
Σχεδιασμός (Π2) - Άρνηση (Π10)	-.177
Σχεδιασμός (Π2) - Αποδέσμευση σε επίπεδο συμπεριφοράς / εγκατάλειψη (Π11)	-.502
Συγκράτηση της αντιμετώπισης (Π3) - Αναζήτηση συναισθηματικής κοινωνικής υποστήριξης (Π5)	-.094
Συγκράτηση της αντιμετώπισης (Π3) - Θετική επανερμηνεία (Π6)	.321
Συγκράτηση της αντιμετώπισης (Π3) - Αποδοχή (Π7)	.324
Συγκράτηση της αντιμετώπισης (Π3) - Επικέντρωση στα συναισθήματα και εκτόνωσή τους (Π9)	-.257
Αν/ση συντελεστικής κοινωνικής υπ/ξης (Π4) - Αν/ση συναισθηματικής κοινωνικής υπ/ξης (Π5)	.859
Αναζήτηση συντελεστικής κοινωνικής υποστήριξης (Π4) - Θετική επανερμηνεία (Π6)	.282
Αν/ση συντελεστικής κοινωνικής υποστήριξης (Π4) - Επικέντρωση στα συναισθήματα και εκτόνωσή τους (Π9)	.414
Αναζήτηση συναισθηματικής κοινωνικής υποστήριξης (Π5) - Θετική επανερμηνεία (Π6)	.161
Αν/ση συναισθηματικής κοινωνικής υπ/ξης (Π5) - Επικέντρωση στα συναισθήματα και εκτόνωσή τους (Π9)	.543
Θετική επανερμηνεία (Π6) - Αποδοχή (Π7)	.365
Αποδοχή (Π7) - Αποδέσμευση σε επίπεδο συμπεριφοράς ή εγκατάλειψη (Π11)	.232
Στροφή προς τη θρησκεία (Π8) - Επικέντρωση στα συναισθήματα και εκτόνωσή τους (Π9)	.096
Στροφή προς τη θρησκεία (Π8) - Άρνηση (Π10)	.137
Επικέντρωση στα συναισθήματα και εκτόνωσή τους (Π9) - Άρνηση Π10)	.229
Επικέντρωση στα συναισθήματα και εκτόνωσή τους (Π9) - Αποδέσμευση σε επίπεδο συμπεριφοράς (Π11)	.107
Άρνηση (Π10) - Αποδέσμευση σε επίπεδο συμπεριφοράς / εγκατάλειψη (Π11)	.530

Πίνακας 2

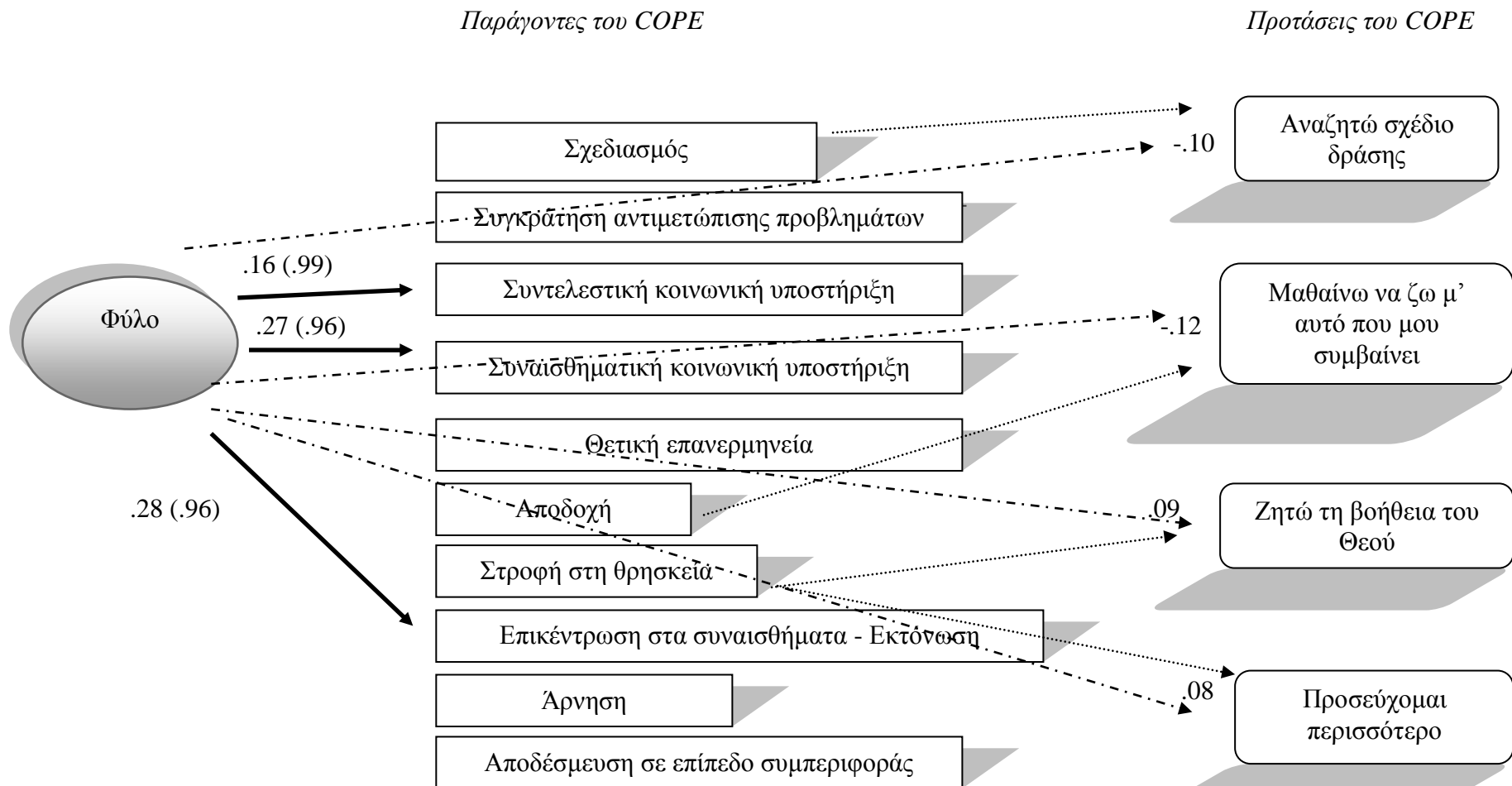
Οι δείκτες εσωτερικής συνέπειας Cronbach's alpha των ένδεκα (11) υποκλιμάκων - στρατηγικών αντιμετώπισης προβλημάτων της ελληνικής εκδοχής του Ερωτηματολογίου Προσανατολισμών στην Αντιμετώπιση Προβλημάτων για το δείγμα της παρούσας εργασίας, συγκριτικά προς τους δείκτες των αντίστοιχων υποκλιμάκων για το δείγμα των Carver και συνεργατών (1989) και για το δείγμα της Ρούσση (2001)

<i>Υποκλίμακες – Στρατηγικές</i>	<i>Cronbach's alpha (παρούσα εργ.)</i>	<i>Cronbach's alpha (Carver et al., 1989)</i>	<i>Cronbach's alpha (Ρούσση, 2001)</i>
Ενεργή αντιμετώπιση	.61	.62	.63
Σχεδιασμός	.78	.80	.70
Συγκράτηση της αντιμετώπισης	.60	.72	.67
Αναζήτηση συντελεστικής κοινωνικής υποστήριξης	.82	.75	.84
Αναζήτηση συναισθηματικής κοινωνικής υποστήριξης	.81	.85	.87
Θετική επανερμηνεία	.72	.68	.64
Αποδοχή	.74	.65	.73
Στροφή προς τη θρησκεία	.94	.92	.93
Επικέντρωση στα συναισθήματα και εκτόνωσή τους	.83	.77	.68
Άρνηση	.71	.71	.49
Αποδέσμευση ή εγκατάλειψη	.70	.63	.69

εκτόνωσή τους. Με ψυχομετρικούς όρους, διαπιστώνεται η ύπαρξη «πληθυσμιακής ανομοιογένειας» ως προς αυτούς τους τύπους στρατηγικών. Συνεπώς, εντοπίζεται ένα πρόβλημα δομικής ισοδυναμίας που θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη κατά τη χρήση του εργαλείου στα δυο φύλα, στον ελληνικό πληθυσμό (τουλάχιστο σε νεαρά άτομα - φοιτητές). Ωστόσο, σύμφωνα με τον Brown (2006), το πρόβλημα αυτό είναι ένας σχετικά μικρός κίνδυνος για την εγκυρότητα του εργαλείου σε σύγκριση με τον εντοπισμό διαφορεικής λειτουργίας θέματος για μία ή και περισσότερες προτάσεις του. Πράγματι, το μοντέλο που επιβεβαιώθηκε με συνδιακυμαινόμενη μεταβλητή το φύλο, έδειξε ότι σε δυο ειδικές στρατηγικές, στο «να προσεύχεται κανείς περισσότερο από ό,τι συνήθως» και στο «να ζητά κανείς τη βοήθεια του Θεού», υπάρχει διαφορά μεταξύ ανδρών και γυναικών, η οποία φαίνεται να είναι υπέρ των γυναικών. Αυτό με ψυχομετρικούς όρους σημαίνει ότι οι προτάσεις που αντιστοιχούν σε αυτούς τους δυο ειδικούς τρόπους αντιμετώπισης προβλημάτων, συμπεριφέρονται διαφορετικά ως συνισταμένες του λανθάνοντα παράγοντα «στροφή προς τη θρησκεία» για τους άντρες και τις γυναίκες, κι αυτή η συμπεριφορά τους δεν μπορεί να ερμηνευτεί από το γενικότερο παράγοντα αλλά ούτε κι από άλλες επιδράσεις κοινές για τα δυο φύλα. Γυναίκες και άντρες, λοιπόν, αντιλαμβάνονται με διαφορετικό τρόπο τις στρατηγικές αυτές, κι άρα, είναι σαν να χορηγούνται διαφορετικές προτάσεις στα δυο φύλα (βλ. Brown, 2006). Αντιστοίχως, διαφορά ανδρών - γυναικών, η οποία φαίνεται να είναι υπέρ των ανδρών, βρέθηκε και για δύο άλλα είδη συγκεκριμένων τρόπων αντιμετώπισης: το «σχεδιασμό ως επινόηση μίας ενέργειας» και «την αποδοχή ως κατάσταση στην οποία μαθαίνει κανείς να ζει με το στρες». Συνεπώς, από το σύνολο των προτάσεων του ερωτηματολογίου, υπάρχουν τέσσερις (4) προτάσεις με διαφορεική λειτουργία στα δυο φύλα, πράγμα που σημαίνει ότι τίθεται θέμα έλλειψης ισχυρής ισοδυναμίας μέτρησης (βλ. Σχήμα 1).

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Στόχος της παρούσας έρευνας ήταν ο έλεγχος των ψυχομετρικών ιδιοτήτων της ελληνικής εκδοχής της πρώτης έκδοσης του ερωτηματολογίου COPE των Carver και συνεργατών (1989). Ειδικότερα, ελέγχθηκε η παραγοντική δομή του, η εσωτερική συνέπεια των υποκλιμάκων του, καθώς και παράμετροι δομικής και μετρικής ισοδυναμίας του δομικού μοντέλου του COPE ως προς το φύλο, σε ένα δείγμα Ελλήνων φοιτητών.

Σχήμα 1. Το μοντέλο της παραγοντικής δομής της ελληνικής εκδοχής του COPE, με συνδιακυμαινόμενη μεταβλητή το φύλο

Σημείωση: Προτάσεις του COPE: Οι τέσσερις (4) προτάσεις που εμπεριέχονται στο σχήμα είναι αυτές με διαφορετική λειτουργία στα δυο φύλα.

Όσον αφορά τον πρώτο στόχο, μέσω της εφαρμογής επιβεβαιωτικής ανάλυσης παραγόντων, επαληθεύτηκε δομή ένδεκα (11) παραγόντων πρώτης τάξης για την ελληνική εκδοχή του COPE. Τέσσερις (4) από τους παράγοντες που επιβεβαιώθηκαν στην παρούσα έρευνα, είναι ταυτόσημοι με τους παράγοντες - στρατηγικές της πρώτης έκδοσης του ερωτηματολογίου COPE (Carver et al., 1989) οι οποίοι αντανακλούν στρατηγικές που εστιάζουν στην επίλυση του προβλήματος. Αυτοί είναι οι εξής: 1) Η *ενεργή αντιμετώπιση*, δηλαδή, η λήψη μέτρων για τη μείωση ή παράκαμψη του στρεσογόνου παράγοντα. 2) Ο *σχεδιασμός* ως επινόηση στρατηγικής δράσης και σκέψη για το ποια βήματα πρέπει να κάνει κάποιος για να χειριστεί το πρόβλημα. 3) Η *συγκράτηση της αντιμετώπισης* ως η προσπάθεια να περιμένει κάποιος έως ότου παρουσιαστεί η κατάλληλη ευκαιρία για δράση και να μην ενεργήσει πρόωρα. 4) Η *αναζήτηση συντελεστικής κοινωνικής υποστήριξης*, δηλαδή, η αναζήτηση συμβουλών, πληροφοριών ή βοήθειας από το κοινωνικό περιβάλλον. Οι υπόλοιποι επτά (7) παράγοντες είναι ταυτόσημοι με τους παράγοντες - στρατηγικές της πρώτης έκδοσης του ερωτηματολογίου COPE (Carver et al., 1989) οι οποίοι αντανακλούν στρατηγικές που εστιάζουν στη ρύθμιση των συναισθημάτων. Αυτοί είναι οι εξής: 1) Η *αναζήτηση συναισθηματικής κοινωνικής υποστήριξης*, δηλαδή, η αναζήτηση ηθικής υποστήριξης, συμπαράστασης ή κατανόησης. 2) Η *θετική επανερμηνεία* ως προσπάθεια να αποκομίσει κάποιος κάτι θετικό από την εμπειρία. 3) Η *αποδοχή*, δηλαδή, η παραδοχή της πραγματικότητας μιας κατάστασης. 4) Η *στροφή προς τη θρησκεία*, η τάση, δηλαδή, να στρέφεται κάποιος στη θρησκεία σε περιόδους που βιώνει καταστάσεις στρες. 5) Η *επικέντρωση στα συναισθήματα και η εκτόνωσή τους* ως τάση να εστιάζει κάποιος σε ό,τι τον ανησυχεί και τον αναστατώνει, εκφράζοντας, παράλληλα, τα αντίστοιχα συναισθήματα. 6) Η *άρνηση*, νοούμενη ως η μη παραδοχή της πραγματικότητας μιας κατάστασης. 7) Η *αποδέσμευση σε επίπεδο συμπεριφοράς ή εγκατάλειψη*, η μείωση, δηλαδή, των προσπαθειών για την αντιμετώπιση του προβλήματος και η παραίτηση. Φαίνεται ότι η παραγοντική δομή της ελληνικής εκδοχής του Ερωτηματολογίου Προσανατολισμών στην Αντιμετώπιση Προβλημάτων που επιβεβαιώθηκε για το δείγμα της παρούσας έρευνας βρίσκεται σε μερική συμφωνία με τη δομή που προτείνουν οι κατασκευαστές (Carver et al., 1989). Οι δύο (2) παράγοντες - στρατηγικές πρώτης τάξης της πρώτης έκδοσης του COPE (Carver et al., 1989), η ύπαρξη των οποίων δεν επιβεβαιώθηκε για την ελληνική

εκδοχή του, ήταν η καταστολή των ανταγωνιστικών δραστηριοτήτων και η νοητική αποδέσμευση.

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 1β, οι ένδεκα (11) παράγοντες που επιβεβαιώθηκαν στο δομικό μοντέλο της ελληνικής εκδοχής του COPE τείνουν, επιπλέον, να συσχετίζονται στατιστικώς σημαντικά μεταξύ τους. Έτσι, θετικές συσχετίσεις, έστω και χαμηλές, παρατηρήθηκαν μεταξύ παραγόντων που, θεωρητικά, αντανακλούν περισσότερο προσαρμοστικές στρατηγικές αντιμετώπισης του άγχους, όπως είναι η ενεργή αντιμετώπιση, ο σχεδιασμός, η θετική επανερμηνεία και η συγκράτηση της αντιμετώπισης, εύρημα που βρίσκεται σε συμφωνία με αυτά των Carver και συνεργατών (1989). Οι υψηλότερες θετικές συσχετίσεις παρατηρήθηκαν μεταξύ των παραγόντων της ενεργής αντιμετώπισης και του σχεδιασμού, από τη μία, και της αναζήτησης συντελεστικής κοινωνικής υποστήριξης και της αναζήτησης συναισθηματικής κοινωνικής υποστήριξης, από την άλλη. Φαίνεται ότι οι προσπάθειες ενεργής αντιμετώπισης ενός προβλήματος συνοδεύονται από σχεδιασμό για την αντιμετώπισή του αλλά και το αντίστροφο. Ομοίως, η αναζήτηση κοινωνικής υποστήριξης, πολύ συχνά, μπορεί να συνδυάζει και τους δύο λόγους για τους οποίους πραγματοποιείται, δηλαδή, την αναζήτηση πληροφοριών αλλά και τη συναισθηματική υποστήριξη. Αντίστοιχα, αρνητικές συσχετίσεις παρατηρήθηκαν ανάμεσα σε παράγοντες που αντανακλούν αντιθετικές τάσεις, για παράδειγμα, μεταξύ της ενεργής αντιμετώπισης και της άρνησης, καθώς και μεταξύ της συγκράτησης της αντιμετώπισης και της επικέντρωσης στα συναισθήματα και την εκτόνωσή τους. Οι υψηλότερες αρνητικές συσχετίσεις παρατηρήθηκαν μεταξύ των παραγόντων της ενεργής αντιμετώπισης και της αποδέσμευσης σε επίπεδο συμπεριφοράς ή εγκατάλειψης, από τη μία, και του σχεδιασμού και της αποδέσμευσης σε επίπεδο συμπεριφοράς ή εγκατάλειψης, από την άλλη. Είναι εύλογο ότι τα άτομα που παρουσιάζουν υψηλό βαθμό αποδέσμευσης από το στόχο και εγκαταλείπουν τις προσπάθειες σχετικά εύκολα, σταματούν σταδιακά να χρησιμοποιούν στρατηγικές οι οποίες αποσκοπούν στην επίλυση του προβλήματος και είναι περισσότερο προσαρμοστικές, όπως είναι η ενεργή αντιμετώπιση και ο σχεδιασμός.

Όσον αφορά τον έλεγχο της πιθανής οργάνωσης των δεκατριών (13) παραγόντων - στρατηγικών πρώτης τάξης σε δεύτερης τάξης παράγοντες, σε διερευνητική ανάλυση παραγόντων, οι Carver και συνεργάτες (1989) βρήκαν τέσσερις (4) παράγοντες δεύτερης τάξης που συγκέντρωσαν τρεις (3) στρατηγικές ο

καθένας. Ο πρώτος παράγοντας απαρτίστηκε από στρατηγικές που αποσκοπούν στην επίλυση του προβλήματος. Από την κατηγορία των στρατηγικών που αποσκοπούν στη ρύθμιση των συναισθημάτων, προέκυψαν δύο παράγοντες: ένας παράγοντας που περιελάμβανε τις δύο στρατηγικές της αναζήτησης κοινωνικής υποστήριξης και τη στρατηγική της επικέντρωσης στο συναίσθημα, και ένας άλλος που περιελάμβανε τις στρατηγικές αποφυγής και τις λιγότερο ωφέλιμες στρατηγικές. Ο τέταρτος παράγοντας απαρτίστηκε από την αποδοχή, τη συγκράτηση της αντιμετώπισης και τη θετική επανερμηνεία. Η στρατηγική της στροφής προς τη θρησκεία δε φόρτισε σε κανέναν από τους παραπάνω παράγοντες. Έξι (6), μερικώς παρόμοιοι, δεύτερης τάξης παράγοντες οργάνωσης των δεκαπέντε (15) υποκλιμάκων - στρατηγικών, προέκυψαν από τη διερευνητική ανάλυση παραγόντων που διενεργήθηκε, κατά την προσαρμογή της έκδοσης του COPE στον ελληνικό πληθυσμό, η οποία πραγματοποιήθηκε από τη Ρούσση (2001).

Αντιθέτως, στην παρούσα έρευνα, κανένα από τα δύο αυτά μοντέλα παραγόντων δεν επιβεβαιώθηκε. Η επιβεβαιωτική ανάλυση παραγόντων που διενεργήθηκε ανέδειξε ένδεκα (11) παράγοντες πρώτης τάξης, οι οποίοι δεν ομαδοποιήθηκαν περαιτέρω. Στην ίδια κατεύθυνση, οι Perczek, Carver, Price και Pozo-Kaderman (2000), εντόπισαν, στην έρευνά τους, δώδεκα (12) παράγοντες - στρατηγικές που ταυτίζονται με δώδεκα (12) από τις δεκατέσσερις (14) στρατηγικές που περιλαμβάνονται στη σύντομη έκδοση του COPE (Brief-COPE) (Carver, 1997). Σε αντίστοιχη έρευνα για την ελληνική έκδοχή του ίδιου Ερωτηματολογίου Brief-COPE από την Kapsou και τους συνεργάτες της (2010) επαληθεύτηκε δομή οκτώ (8) παραγόντων.

Ευρήματα άλλων ερευνών, ωστόσο, προτείνουν την οργάνωση των στρατηγικών σε ευρύτερους παράγοντες. Έτσι, οι αναλύσεις των Sigmon, Stanton και Snyder (1995) απέδωσαν τέσσερις (4) ευρείες κατηγορίες στρατηγικών του COPE: τις στρατηγικές αποφυγής, τις στρατηγικές που επικεντρώνονται στο πρόβλημα, τις στρατηγικές που επικεντρώνονται στο συναίσθημα και τις στρατηγικές αποδοχής. Οι Zuckerman και Gagne (2003) προτείνουν δομή πέντε (5) παραγόντων, αυτών της αυτο-βοήθειας, της προσέγγισης, της διευκόλυνσης, της αποφυγής και της αυτο-τιμωρίας για την αναθεωρημένη έκδοση του ίδιου ερωτηματολογίου, στο οποίο προσέθεσαν επτά νέες στρατηγικές. Η ανομοιογένεια των ευρημάτων σχετικά με τη δομή του Ερωτηματολογίου COPE, αντανakλά, εν μέρει, τους διαφορετικούς

τρόπους αντίδρασης στο στρες που έχουν προταθεί, κατά καιρούς, στις διαφορετικές εκδοχές του ερωτηματολογίου. Είναι πιθανόν, επίσης, η ανομοιογένεια αυτή να σχετίζεται με προβλήματα ορισμού των συμπεριφορών αντιμετώπισης του στρες σε διαφορετικούς πληθυσμούς και από διαφορετικούς ερευνητές, με διαφορετικές θεωρητικές απόψεις για τη διαδικασία της αντιμετώπισης (Tamres et al., 2002).

Η εσωτερική συνέπεια των υποκλιμάκων της ελληνικής εκδοχής του COPE στην παρούσα έρευνα ήταν αποδεκτή και παραπλήσια με την αξιοπιστία των αντίστοιχων υποκλιμάκων του αρχικού ερωτηματολογίου (Carver et al., 1989), αλλά και της προηγούμενης προσαρμογής του στον ελληνικό πληθυσμό (Ρούσση, 2001).

Ως προς τη διερεύνηση ύπαρξης τυχόν διαφορών φύλου στη χρήση στρατηγικών αντιμετώπισης του στρες, τα ευρήματα της παρούσας έρευνας επιβεβαίωσαν ορισμένες διαφορές φύλου, οι οποίες εμφανίζονται με συνέπεια. Συγκεκριμένα, βάσει του μοντέλου με συνδιακυμαινόμενη μεταβλητή το φύλο που επιβεβαιώθηκε, φαίνεται ότι οι φοιτήτριες χρησιμοποιούν περισσότερο από τους φοιτητές τρεις γενικούς τύπους στρατηγικών, δηλαδή, την αναζήτηση συντελεστικής κοινωνικής υποστήριξης, την αναζήτηση συναισθηματικής κοινωνικής υποστήριξης και την επικέντρωση στα συναισθήματα και την εκτόνωσή τους. Οι στρατηγικές αυτές περιλαμβάνουν πτυχές της αντιμετώπισης που σχετίζονται με κοινωνικούς και συναισθηματικούς παράγοντες. Η τάση των γυναικών να χρησιμοποιούν περισσότερο από τους άνδρες στρατηγικές επικεντρωμένες στο συναισθήματα και να αναζητούν την υποστήριξη του κοινωνικού περιβάλλοντός τους είναι ένα σταθερό εύρημα πολλών προηγούμενων ερευνών (Carver et al., 1989. Lawrence, Ashford, & Dent, 2006. Ptacek et al., 1992. Sasaki & Yamasaki, 2005. Sigmon et al., 1995. Tamres et al., 2002). Η τάση αυτή μπορεί να εξηγηθεί, εν μέρει, από τα επικρατούντα στερεότυπα για τους ρόλους των δύο φύλων, και από τους διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους κοινωνικοποιούνται άνδρες και γυναίκες σε όλες σχεδόν τις κοινωνίες και τα διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα.

Από την ψυχομετρική σκοπιά, η ύπαρξη «πληθυσμιακής ανομοιογένειας» ως προς αυτούς τους τύπους στρατηγικών αποτελεί ένδειξη προβλήματος δομικής εγκυρότητας του εργαλείου. Ωστόσο, σύμφωνα με τον Brown (2006), κάποιος θα πρέπει να είναι επιφυλακτικός ως προς την ισχύ και την ερμηνεία τέτοιων αποτελεσμάτων, διότι οι συγκρίσεις μεταξύ ομάδων ως προς δομικές παραμέτρους ενός επιβεβαιωτικού δομικού μοντέλου προϋποθέτουν τον έλεγχο της ισοδυναμίας

των παραμέτρων μέτρησης του μοντέλου. Για να προχωρήσει, δηλαδή, κανείς στον έλεγχο της ύπαρξης ισοδυναμίας που σχετίζεται με διομαδικές διαφορές στους λανθάνοντες μέσους όρους (πληθυσμιακή ανομοιογένεια) αλλά και γενικότερα, στην παραγοντική διακύμανση και συνδιακύμανση, θα έπρεπε πρώτα να ελέγξει και να εξασφαλίσει ότι υπάρχει ισοδυναμία που σχετίζεται με τις ψυχομετρικές ιδιότητες των τιμών των οργάνων μέτρησης, δηλαδή συμμορφική ισοδυναμία, μετρική ισοδυναμία, ισοδυναμία του σφάλματος μέτρησης καθώς και ισοδυναμία της κλίμακας μέτρησης (βλ. Βλαχόπουλος, 2010). Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, όμως, δεν εξετάστηκε η ισοδυναμία όλων αυτών των παραμέτρων, διότι το δομικό μοντέλο με συνδιακυμαινόμενη μεταβλητή που εφαρμόστηκε στα δεδομένα, μπορεί να ελέγξει μόνον τη διαφορική λειτουργία θέματος (ή αλλιώς μόνον την ισοδυναμία της κλίμακας μέτρησης) και όχι τις υπόλοιπες παραμέτρους ισοδυναμίας σχετικής με τις ψυχομετρικές ιδιότητες των τιμών των οργάνων μέτρησης (βλ. Βλαχόπουλος, 2010. Brown, 2006). Συνεπώς, ενδέχεται τα ευρήματα που σχετίζονται με την ύπαρξη πληθυσμιακής ανομοιογένειας να προκύπτουν από προβλήματα σχετικά με την ισοδυναμία που σχετίζεται με τις ψυχομετρικές ιδιότητες των τιμών των οργάνων μέτρησης. Χρειάζεται, λοιπόν, επανέλεγχος με την εφαρμογή σε νέα δεδομένα επιβεβαιωτικών μοντέλων πολλαπλών ομάδων.

Οι φοιτήτριες διαφέρουν, επίσης, από τους φοιτητές ως προς δύο ειδικούς τύπους στρατηγικών, την τάση να προσεύχονται περισσότερο από ό,τι συνήθως και να ζητούν τη βοήθεια του Θεού. Με βάση την ερμηνεία της διαφορικής λειτουργίας θέματος, σε ένα δομικό μοντέλο με συνδιακυμαινόμενη μεταβλητή αλλά και σε ένα δομικό μοντέλο πολλαπλών ομάδων (βλ. Brown, 2006), οι λόγοι γι' αυτήν τη διαφοροποίηση δεν ερμηνεύονται βάσει της γενικότερης στρατηγικής της στροφής προς τη θρησκεία (δηλαδή, βάσει του υποκείμενου λανθάνοντα παράγοντα), ως προς την οποία, άλλωστε, δε βρέθηκε διαφορά φύλου. Συνεπώς, φαίνεται ότι θα πρέπει κι αυτοί να αναζητηθούν στους ιδιαίτερους τρόπους κοινωνικοποίησης των γυναικών στην ελληνική κοινωνία, οι οποίοι πιθανόν οδηγούν τις γυναίκες να αντιλαμβάνονται διαφορετικά από τους άντρες τη σκοπιμότητα της χρήσης αυτών των δύο ειδικών στρατηγικών ως τρόπων αντιμετώπισης των στρεσογόνων καταστάσεων.

Από την άλλη, οι φοιτητές δε βρέθηκε να υπερτερούν των φοιτητριών σε κανέναν τύπο γενικών στρατηγικών. Ωστόσο, βρέθηκε ότι διαφέρουν από τις φοιτήτριες σε δύο ειδικές στρατηγικές, τη στρατηγική αναζήτησης συγκεκριμένης

δράσης και την τάση να μάθουν να ζουν με το στρες. Με βάση την ερμηνεία της διαφορικής λειτουργίας θέματος (βλ. Brown, 2006), οι λόγοι γι' αυτήν τη διαφοροποίηση δεν ερμηνεύονται βάσει των γενικότερων στρατηγικών του σχεδιασμού και της αποδοχής (δηλαδή, βάσει των υποκείμενων λανθανόντων παραγόντων), ως προς τις οποίες δε βρέθηκε στατιστικώς σημαντική διαφορά φύλου, αν και κάτι τέτοιο θα ήταν αναμενόμενο εύρημα, δεδομένου ότι η σχετική βιβλιογραφία αναφέρει μεγαλύτερη τάση των αντρών να υιοθετούν στρατηγικές εστιασμένες στο πρόβλημα (Brougham et al., 2009. Lawrence et al., 2006. Ptacek et al., 1992). Συνεπώς, είναι πιθανό ότι οι τρόποι κοινωνικοποίησης των ανδρών στην ελληνική κοινωνία τους οδηγούν να αντιλαμβάνονται διαφορετικά από τις γυναίκες τη σκοπιμότητα της χρήσης μόνον αυτών των δύο ειδικών στρατηγικών ως τρόπων αντιμετώπισης των στρεσογόνων καταστάσεων. Με άλλα λόγια, η αναζήτηση συγκεκριμένης δράσης ίσως είναι η μόνη στρατηγική εστίασης στο πρόβλημα που δεν αντιλαμβάνονται με κοινό τρόπο φοιτητές και φοιτήτριες. Η τάση να μάθει κανείς να ζει με το στρες, από την άλλη, υποδεικνύει τη στωικότητα, με την οποία αποδέχονται τα άτομα μία κατάσταση που δεν μπορούν να αλλάξουν. Είναι πιθανό, η αποδοχή και η επακόλουθη παραίτηση από την προσπάθεια χειρισμού της κατάστασης στρες να λειτουργεί μόνον για τους άντρες ως συναισθηματική αποφόρτιση και αποστασιοποίηση από την κατάσταση, αντανακλώντας τις τάσεις αποφυγής και απεμπλοκής, οι οποίες περιγράφονται από άλλους ερευνητές ως περισσότερο αντρικές συμπεριφορές αντιμετώπισης του στρες (Tamres et al., 2002).

Από την ψυχομετρική σκοπιά -η οποία και μας ενδιαφέρει πρωτίστως στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας- εφόσον από το σύνολο των προτάσεων του ερωτηματολογίου, υπάρχουν τέσσερις (4) προτάσεις με διαφορική λειτουργία στα δυο φύλα, τίθεται σαφώς θέμα έλλειψης ισχυρής ισοδυναμίας μέτρησης. Με άλλα λόγια, σύμφωνα με τα ευρήματα της παρούσας έρευνας, αυτές οι τέσσερις (4) προτάσεις θα πρέπει είτε να εξαιρεθούν, είτε να αντικατασταθούν κατά την περαιτέρω χρήση του ερωτηματολογίου COPE στον ελληνικό πληθυσμό και κυρίως, σε νεαρούς φοιτητές και φοιτήτριες, και, επακολούθως, να ελεγχθεί εκ νέου εάν διατηρείται ή μη η παραγοντική δομή του εργαλείου, όπως αναδείχθηκε στην παρούσα εργασία.

Στο σημείο αυτό είναι χρήσιμο να γίνει αναφορά στους περιορισμούς της εργασίας. Ένας περιορισμός αφορά τη συλλογή δεδομένων για τη χρήση

στρατηγικών αντιμετώπισης του στρες με εργαλείο αυτο-αναφορών. Μία πιθανή συνέπεια των δεδομένων αυτο-αναφοράς είναι ότι ορισμένοι από τους συμμετέχοντες μπορεί να είναι απρόθυμοι να αναφέρουν εμπειρίες στρες ή να μην έχουν καλή ενημερότητα του στρες που βιώνουν. Επίσης, η σχετική ομοιογένεια του δείγματος ως προς την ηλικία και την ιδιότητα (προπτυχιακοί φοιτητές) δεν επιτρέπει την απολύτως ασφαλή συναγωγή συμπερασμάτων για άλλες πληθυσμιακές ομάδες.

Ωστόσο, ανεξάρτητα από τους παραπάνω περιορισμούς, η συνεισφορά της παρούσας εργασίας έγκειται στο ότι επιβεβαίωσε τη δομή των ένδεκα (11), εκ των δεκατριών (13), υποκλιμάκων - στρατηγικών για την ελληνική εκδοχή της πρώτης έκδοσης του Ερωτηματολογίου Προσανατολισμών στην Αντιμετώπιση Προβλημάτων (COPE, Carver et al., 1989) και επισήμανε προβλήματα δομικής και μετρικής ισοδυναμίας του, τουλάχιστον ως προς το φύλο. Λαμβάνοντας υπόψη τα ευρήματα αυτά καθώς και τις αλλαγές στο εργαλείο οι οποίες προτείνονται βάσει των ευρημάτων, το COPE μπορεί να αναδειχθεί σε ένα αξιόπιστο κι έγκυρο εργαλείο για τη διερεύνηση των στρατηγικών αντιμετώπισης του στρες στον ελληνικό πληθυσμό και, πρωτίστως, στο φοιτητικό πληθυσμό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bentler, P. M. (2005). *EQS 6 structural equation program manual*. Encino, CA: Multivariate Software.
- Βλαχόπουλος, Σ. Π. (2010). Ισοδυναμία της μέτρησης στη συγκριτική ψυχολογική έρευνα. Στο Π. Μεταλλίδου, Π. Ρούσση, Α. Μπούζος & Α. Ευκλείδη (Επ. Έκδ.), *Επιστημονική Επετηρίδα Ψυχολογικής Εταιρείας Βορείου Ελλάδας: Τόμος 8. Νέες μεθοδολογικές προσεγγίσεις στην ψυχολογική έρευνα – Εφαρμογές* (σελ. 37-67). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Brougham, R. R., Zail, C. M., Mendoza, C. M., & Miller, J. R. (2009). Stress, sex differences, and coping strategies among college students. *Current Psychology*, 28(2), 85-97.
- Brown, T. A. (2006). *Confirmatory factor analysis for applied research*. New York: Guilford.
- Carver, C. S. (1997). You want to measure coping but your protocol's too long: consider the Brief Coping. *International Journal of Behavioral Medicine*, 4(1), 92-100.

- Carver, C. S., Peterson, L. M., Follansbee, D. J., & Scheier, M. F. (1983). Effects of self-directed attention on performance and persistence among persons high and low in test anxiety. *Cognitive Therapy and Research*, 7(4), 333-354.
- Carver, C. S., Pozo, C., Harris, S. D., Noriega, V., Scheier, M. F., Robinson, D. S., Ketchman, A. S., Moffat, F. L., & Clark, K. C. (1993). How coping mediates the effect of optimism on distress: A study of women with early stage breast cancer. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65(2), 375-390.
- Carver, C., Scheier, M. F., & Weintraub, J. K. (1989). Assessing coping strategies: A theoretically based approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56(2), 267-283.
- Eaton, R. J., & Bradley, G. (2008). The role of gender and negative affectivity in stressor appraisal and coping selection. *International Journal of Stress Management*, 15(1), 94-115.
- Endler, N. S., & Parker, J. D. A. (1990). Multidimensional assessment of coping: A critical evaluation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 844-854.
- Folkman, S. (1984). Personal control and stress and coping processes: A theoretical analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46(4), 839-852.
- Folkman, S., & Lazarus, R. S. (1980). An analysis of coping in middle-aged community sample. *Journal of Health and Social Behavior*, 21(3), 219-239.
- Folkman, S., Lazarus, R. S., Dunkel - Schetter, C., DeLongis, A., & Gruen, R. J. (1986). Dynamics of a stressful encounter: Cognitive appraisal, coping, and encounter outcomes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50(5), 992-1003.
- Folkman, S., & Moskowitz, J. T. (2004). Coping: pitfalls and promise. *Annual Review of Psychology*, 55, 745-774.
- Hanninen, V., & Apo, H. (1996). Sex differences in coping and depression among young adults. *Social Science & Medicine*, 43(10), 1453-1460.
- Kapsou, M., Panayiotou, G., Kokkinos, C. M., & Demetriou, A. G. (2010). Dimensionality of coping: An empirical contribution to the construct validation of the Brief – Cope with a Greek – speaking sample. *Journal of Health Psychology*, 15(2), 215-229.
- Καραδήμας, Ε. (1998). Η προσαρμογή στα ελληνικά μιας κλίμακας μέτρησης των στρατηγικών αντιμετώπισης αγχογόνων καταστάσεων. *Ψυχολογία*, 5(3), 260-273.

- Lawrence, J., Ashford, K., & Dent, P. (2006). Gender differences in coping strategies of undergraduate students and their impact on self-esteem and attainment. *Active Learning in Higher Education*, 73, 273-281.
- Lazarus, R. S. (1966). *Psychological stress and the coping process*. New York: McGraw – Hill.
- Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. New York: Springer.
- Liverant, G. I., Hofmann, S. G., & Litz, B. T. (2004). Coping and anxiety in college students after the September 11th terrorist attack. *Anxiety, Stress, & Coping*, 17(2), 127-139.
- Perczek, R., Carver, C. S., Price, A. A., & Pozo-Kaderman, C. (2000). Coping, mood, and aspects of personality in Spanish translation and evidence of convergence with English versions. *Journal of Personality Assessment*, 74(1), 63-87.
- Pritchard, M. E., Wilson, G. S., & Yamnitz, B. (2007). What predicts adjustment among college students? A longitudinal panel study. *Journal of American College Health*, 56(1), 15-21.
- Ptacek, J. T., Smith, R. E., & Zanas, J. (1992). Gender, appraisal, and coping: A longitudinal analysis. *Journal of Personality*, 60(4), 747-770.
- Ρούσση, Π. (2001). Η προσαρμογή της κλίμακας Coping Orientations to Problems Experienced στον ελληνικό πληθυσμό. Στο Ε. Βασιλάκη, Σ. Τριλίβα & Η. Μπεζεβέγκης (Επ. Εκδ.), *Το στρες, το άγχος και η αντιμετώπισή τους*, (σ. 281-296). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Sasaki, M., & Yamasaki, K. (2005). Dispositional and situational coping and mental health status of university students. *Psychological Reports*, 97, 789-809.
- Sasaki, M., & Yamasaki, K. (2007). Stress coping and the adjustment process among university freshmen. *Counselling Psychology Quarterly*, 20(1), 51-67.
- Sigmon, S. T., Greene, M. P., Rohan, K. J., & Nichols, J. E. (1996). Coping and adjustment in male and female survivors of childhood sexual abuse. *Journal of Child Sexual Abuse*, 5(3), 57-75.
- Sigmon, S. T., Stanton, A. L., & Snyder, C. R. (1995). Gender differences in coping: A further test of socialization and role constraint theories. *Sex Roles*, 33(9/10), 565-587.

- Σταλίκας, Α., Τριλίβα, Σ., & Ρούσση, Π. (2002). *Τα ψυχομετρικά εργαλεία στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Tamres, L. K., Janicki, D., & Helgeson, V. S. (2002). Sex differences in coping behavior: A meta-analytic review and an examination of relative coping. *Personality and Social Psychology Review*, 6(1), 2-30.
- Τσιγγίλης, Ν. (2010). Βασικές έννοιες και εφαρμογή της μοντελοποίησης δομικών εξισώσεων. Στο Π. Μεταλλίδου, Π. Ρούσση, Α. Μπούζος & Α. Ευκλείδη (Επ. Έκδ.), *Επιστημονική Επετηρίδα Ψυχολογικής Εταιρείας Βορείου Ελλάδας: Τόμος 8. Νέες μεθοδολογικές προσεγγίσεις στην ψυχολογική έρευνα – Εφαρμογές* (σελ. 37-67). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Zuckerman, M., & Gagne, M. (2003). The COPE revised: Proposing a 5-factor model of coping strategies. *Journal of Research in Personality*, 37, 169-204.

Psychometric properties of the Greek version of the Coping Orientations to Problems Experienced - COPE Inventory

**Magda Dinou¹, Despina Moraitou², Georgia Papantoniou¹,
Anastasia Kalogiannidou², & Aphrodite Papantoniou²,**

*¹ Department of Early Childhood Education, University of Ioannina, ²School of
Psychology, Aristotle University of Thessaloniki*

Abstract

The aim of the present study was the test of the factor structure of the Coping Orientations to Problems Experienced - COPE Inventory (Carver, Scheier, & Weintraub, 1989) and some parameters of measurement and structural invariance of the COPE across the two levels of gender. The total sample consisted of 481 students, 213 men and 268 women. Participants were asked to respond to the COPE Inventory, which was developed to assess the different ways – strategies in which people respond to stress. The test of the factor structure of the Greek version of the COPE Inventory was performed through the application of confirmatory factor analysis, which confirmed a structure of eleven (11), first order factors that were almost identical with eleven (11) of the thirteen (13) factors proposed by Carver et al (1989). When gender was added to the structural model as covariate, it was found that female students use more than male ones coping strategies such as “seeking of emotional support”, “focusing on and venting of emotions”, and “seeking of instrumental social support”.

Key words: Factorial validity, Measurement and structural invariance, Coping strategies, Stress.

Contact: Magda Dinou, Department of Early Childhood Education, University of Ioannina, 45110 Ioannina, Greece. Tel.: 0030 26510 05894. Fax: 0030 26510 05802. E-mail: mdinou@cc.uoi.gr.